

HISTORIJSKO-FILOZOFSKI FAKTOR U POZITIVISTIČKO-EMPIRIJSKOJ POLITIČKOJ METODOLOGIJI

JURAJ KOLAKOVIĆ

Na bazi suvremenog razvitka proizvodnih snaga, društvenih odnosa, ideoloških i naučnih refleksa vrši se proces pregrupiranja i rekonstrukcije nauka. U tom procesu postaje osobito značajan položaj političkih nauka i kao cjeline i kao pojedinih dijelova te cjeline. Takav je slučaj naročito s političkim teorijama.

Za nas je osobito zanimljivo — u uvjetima revolucionarnih suvremenih klasnih i demokratskih pokreta kako na unutrašnjem planu pojedinih zemalja tako i u međunarodnim odnosima — postavljanje pitanja o gnoseološkim i aksiološko-pragmatističkim vrijednostima političkih teorija kao jednog dijela korpusa političkih nauka.

U kompleksnom i pojedinačnom konstituiranju političkih nauka, političke će se teorije moći konstituirati kao posebna disciplina ako postave svoju predmetnost — relativno samostalni red pojava koji nijedna od postojećih nauka odnosno disciplina, ne obrađuje — i ako se u taj niz pojava transponira sistem novih relacija, uzročno-funkcionalnih odnosa, koji se razlikuju od drugog reda pojava. Drugi uvjet za obrazovanje discipline političkih teorija jest i posebna metoda, što je implicitno u sebi sadrži i sam predmet. Izgradnjom tih unutrašnjih odnosa među svojevrsnim pojavama izraženima u neproturječnom sistemu adekvatnih pojmova, hipoteza i teorija — što u sebi uklapa odgovarajući metodski postupak — stvaraju se osnove za dublje prodiranje u područje političko-teoretske stvarnosti, a ujedno i uvjeti za izgradnju naučnog mišljenja.

Političke teorije, bilo kao skupovi filozofsko-socijalnih razmatranja, misli i znanja o politici, bilo kao skupovi refleksivno-emosivnih reagiranja i pragmatičkih orijentacija u političkim zbivanjima, dobivaju u tom svoj sadržaj i predmet. Kao kod svake naučne discipline, zadatak bi se sastojao u tome da se ti skupovi svedu na sistem unutrašnjih veza i odnosa i na njihove iskaze, vodeći računa o njihovoj infrastrukturi, o relativnoj nezavisnosti tih elemenata nadgradnje i o njihovoj individualnoj određenosti. Drugim riječima, to bi značilo prići izgradnji sistema političko-teoretskog mišljenja i reagiranja kao jednog dijela neke vrste sociologije znanja.

Osnovni uvjet za izgradnju takva sistema političko-teoretskog mišljenja i reagiranja — za razliku od pojedinačnih stanja — jest upotreba odgovarajuće metode u okviru dovoljno verificirane šire metode kakvu predstavlja historijski materijalizam.

Metodološki principi predstavljaju bitan uvjet za konstituiranje svake nauke. Oni sačinjavaju sistem pravila koja utvrđuju uvjete pod kojima se mogu formulirati naučni iskazi i provjeriti njihova osnovanost, zbog čega i ne ulaze u sastav naučnih iskaza, ali kao egzistencijalna osnova svake nauke moraju se prilagođavati specifičnim osobitostima predmeta na koji se pojedine nauke ograničavaju.¹ Shvati li se metodologija kao izraz sažetog znanja, kao jedna koncepcija, pretpostavka i naučna teorija (što nikada ne može imati karakter nekih završnih dostignuća) koja nam služi za proširenje znanja na istovrsne pojave tako i za svoje vlastito verificiranje, onda u suvremenim naučnim pregrupiranjima i konstituiranjima postaje metodološki problem pitanje prvog reda.

Da se metodologija ne može svesti na nekakav tehnički oblik rada, vidi se i u shvaćanju metodologije kod nekih zapadnih teoretičara² kao jednog vrijednog preživjelog oblika filozofije u procesu njezina obespredmećivanja.³ Ne dijeleći mišljenje o obespredmećivanju filozofije, želimo, naprotiv, istaknuti da se na taj način — zato što sistem općih filozofskih pojmova i njihovih spojeva (zaključaka, hipoteza, teorija i zakona) ulazi u egzistencijalni dio metodologije — sama filozofija ne uspijeva obezvrijediti.

Kad ističemo da se metodologija ne može svesti na tehnički oblik rada, onda naglašavamo da je to njezin neteorijski način istraživanja (eksperiment, intervju, anketa, historijska kronologija itd.)⁴ i da od njega treba razlikovati opći, logički dio — opću metodologiju koja izrasta iz pojedinih specifičnih naučnih područja i koja se sastoji iz općih logičkih operacija ujedinjenih u dijalektičkoj, odnosno historijskoj materijalističkoj metodi. U okviru ove opće metodologije s naučnom diferencijacijom izgrađuju se posebne metodologije.

U suvremenoj razradi metodologije na jednoj strani još uvijek prevladava opća, nespecifična metodologija, koja teško prevladava postojeće opće sheme jer se slabo ili nikako pothranjuje novim činjeničnim znanjima, a s druge strane specifični metodološki postupci pokazuju tendencije da svoje metodološko-istraživačke aspekte proklamira-

¹ M. Đurić, »Jezik socijalno-filozofskih i političkih teorija«, *Časopis za filozofiju i sociologiju*, 1-2, (1958), str. 104.

² Mejno, *Uvod u političku nauku*, str. 222.

³ Obespredmećivanje filozofije znači oduzimanje filozofiji njezinih naučnih funkcija — utvrđivanja odnosa objekta i subjekta.

⁴ Živković, *Društvena nadgradnja*, str. 463, u tehnički metodski oblik ubraja i historijsko-genetičku metodu. Međutim, ta metoda znači mnogo više od spoljašnje vremenske veze, ona znači unutrašnju suštinsku povezanost.

ju isključivim, općim metodske-naučnim oblikom istraživanja (uslijed čega i pojave biologizma, psihologizma, sociologizma, instrumentalizma itd.). Drugim riječima, istraživanje cjelina, općega, vrši se bez dijelova, a dijelovi, posebno, ispituju se kao cjelina — mjesto njihova dijalektičkog jedinstva, odnosno komplementarnosti.

Od tih općih monovalentnih metodoloških tendencija, koje u krajnjoj liniji sadrže u sebi i ideološki korijen, nisu pošteđene ni političke nauke kao cjelina ni njezini pojedini dijelovi kao što su političke teorije, odnosno njihova historija. Pod utjecajem suvremenih metodoloških radova u SAD razvijaju se u posljednjoj fazi nakon II svjetskog rata političko-teoretska shvaćanja u svijetu. I u našoj literaturi ima nekoliko radova iz te oblasti. Oni nastoje prenijeti na naše područje neke pozitivne rezultate zapadnih političko-teoretskih istraživanja. Osobito su vrijedni i ovom problemu najbliži radovi M. Đurića.⁵ U njima su razrađeni razni metodološki aspekti istraživanja političkih fenomena i ukazano je na stanovite ograničenosti empirijsko-naučne metode i na egzaktne slabosti socijalno-filozofskih i političkih teorija. U rješavanju problema uzimana su u obzir i semantička stanovišta.

Općenito, pa i u radovima M. Đurića, stavljen je u središte razmatranja rašireni empirijsko-metodološki aspekt u svojoj ekskluzivnosti i konstatira se za nj da se razvio pod utjecajem logičkog pozitivizma na ravni tradicionalnog engleskog empirizma, a u suvremenoj političkoj literaturi proširilo se gledište da je on za istraživanje političkih pojava jedino moguća i logičko-metodološki opravdana vrsta ispitivanja.⁶ Osnovno je za to gledište da činjenice i vrijednosti predstavljaju dva posebna područja i da sudovi vrijednosti nemaju nikakva objektivnog već subjektivno, alogičko značenje, za razliku od iskaza o činjenicama. Dosljedno tom stanovištu, to je naučno empirijsko istraživanje u oblasti politike usmjereno s jedne strane u pravcu deskripcije i klasifikacije konkretnih političkih ustanova i objašnjavanja mehanizma njihova funkcioniranja bez obzira na namjenu tih ustanova i subjektivne ocjene samog istraživača, a s druge strane u pravcu postavljanja izvjesnih hipoteza, odnosno relativno provjerenih generalizacija koje bi imale uvjetan prognozistički karakter u vezi s minucioznim proučavanjem ljudskog ponašanja u odnosu na političke pojave. Taj drugi pravac dobiva prevagu nad prvim jer jedan problem postaje naučan ukoliko može poslužiti kao osnova za provjeravanje kakve opće tvrdnje o ponašanju pojedinaca ili društvenih grupa budući da se konkretna pitanja ne mogu formulirati u obliku hipoteti-

⁵ M. Đurić, »Metodologija političkog istraživanja«, *Anali*, X-XII, (1957), str. 385-406.

M. Đurić, o. c. l. c.

Lj. Živković, *Društvena nadgradnja*; Đorđević, Predgovor u *Uvod u političku nauku* Mejnoa; Ratković, »O predmetu i mestu političkih nauka«, *Naša stvarnost*, br. 2, februar 1960.

⁶ M. Đurić, o. c., str. 389.

čnih funkcionalnih korelacija sa specifikacijom varijabilnih činilaca koji su relevantni za verifikaciju općeg principa.⁷

Pri analizi te metode ne bi se mogli ispustiti iz vida historijski uvjeti njezina postanka. Ona je nastala kao reakcija na spekulativno-filozofsku metodu, a kada je Marx ujedinio filozofiju i nauku (o društvu) i oslobodio filozofiju spekulacije i ukazao na konkretno-moguću (umjesto apstraktno-moguću) promjenu ljudskoga društva kao ostvarenje filozofije, onda je ta metoda krajem prošlog stoljeća i početkom ovog stoljeća bila neka vrsta obračuna s marksističkom koncepcijom promjene društva. Udaljujući se od apstraktne spekulacije, Marx je izvršio analizu suvremenog konkretnog društva tražeći najnužnije uporište za svoje analize u historijskoj cjelini — sve u cilju društvenih promjena. Na taj je način kod njega nauka bila uklopljena u filozofiju, što znači — nauka je postala filozofijom, a filozofija naukom, dakle obje ujedinjene ali i u jedinstvenoj vezi s revolucionarnom praksom.

Dok je buržoaska vladavina bila izvan kriza i dok je bez smetnje obavljala svoje društvene funkcije osiguravajući razvitak proizvodnih snaga i civilizacije, dok su socijalističke prijetnje imale teoretski karakter, bilo je samo obračuna s pojedinačnim Marxovim tezama. Ali čim je građansko društvo bilo izloženo antagonističkim klasnim udarima, kritika buržoaskih učenjaka bila je sve oštija, i dogodilo se ono što je za naše istraživanje najvažnije — raskid onoga što je Marx spojio u jedinstvo: razbijanje veze filozofija-teorija o društvu-analiza.⁸ Taj se spoj najprije raspao u radovima Durkheima, Maksa Webera, Karla Mannheima i Maksa Schelera. Durkheim je⁹ istakao kao dva osnovna principa naučnog proučavanja: a) proučavanje ljudskih činjenica, što samo po sebi ne može zasnovati nikakva suda vrijednosti i b) isključivanjem sudova vrijednosti postizavanje adekvatne slike činjenica. Maks Weber¹⁰ — u duhu hajdelberške novokantovske škole — negirao je mogućnost da se utvrđuju zakonitosti na području društvenih nauka. Perspektivu njihova rada svodio je na objašnjavaćku i razumijevajuću proučavanje historijskih individualiteta. Karl Mannheim¹¹ poricao je mogućnost jednog istinskog spoznavanja ovog društva. Time što je proširio i totalizirao pojam ideologije, posumnjao je u spoznaju istine uopće. Maks Scheler¹² izgrađivao je svoju antropologiju nezavisno od historije.

⁷ M. Đurić, o. c., str. 390.

⁸ Maria Borris, »Odnos empirijsko-sociološkog istraživanja i teorija o društvu u Zapadnoj Njemačkoj«, *Sociologija*, 2, (1961), str. 46-59.

⁹ Durkheim, *Die Methode der Soziologie*, Leipzig 1908, Autor. Übersetzung nach 4. Auflage.

¹⁰ M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, 1925, III Abt., I. Teil.

¹¹ Karl Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Bonn 1929.

¹² Maks Scheler, »Die Stellung des Menschen in Kosmos«, *Mensch und Geschichte*; naš prijevod u izdanju »Veselin Masleša«, Sarajevo 1960.

U periodu imperijalističkih kriza i stvarne ugroženosti buržoaskog sistema sve se otvorenije napušta teorija kao komplementarni element metodsko-empirijskog istraživanja jer se ona, onakva kakvu je marksizam postavljao, sve adekvatnije poklapala s procesima uklanjanja osnovnih struktura buržoaskog društva. SAD je, osobito nakon nacionalsocijalističkog sloma — vjerna svojim tradicijama pragmatizma — preuzela njegovanje empirijske metode u njezinoj isključivosti. Kao takva, ta je metoda postala primjer i ugled velikim evropskim školama Engleske, Njemačke i Francuske, a stanoviti utjecaji ove metode — kako rekoh — dopiru i do nas. Društveno političku uvjetovanost iskorištavanja ove metode naglašavam zato, što ima utjecajnih mišljenja¹³ da je ta metoda imuna od svojih ideoloških osnova. Ta se metoda izgradila, kako to kaže M. Borris, u istraživanju tržišta i potrošnje u službi velikih američkih poduzeća, ispitivanjem mišljenja u službi masovnih komunikacija... i ograničavala se — apstinirajući od totaliteta — na »problem srednjeg opsega«¹⁴ uključujući u sebe i ideološke elemente.

Po uzoru na SAD, oživio je ponovno i u ostalim zemljama otpor protiv marksističke koncepcije historijskog totaliteta. U Njemačkoj se ponovno javila skepsa Mannheimove škole o mogućnosti spoznaje zbog ideološkog totaliteta s jedne strane, a nesigurnost i slom nacističkog shvaćanja naroda i rase i ocjenjivanja političkog razvitka u svijetu usmjeravali su političko-teoretske radove na kidanje svake veze sa socijalno-političkom filozofijom i opredjeljivali ih za empirijsko istraživanje na drugoj strani. Nijemci su prvobitno smatrali da ih to oslobađa stava, mada je i to bio jedan stav prema društveno-političkom sistemu.¹⁵

Iz naprijed navedenog ne slijedi da nema i u američkoj, a po tom i u njemačkoj metodološkoj literaturi pokušaja kritike nepovezanosti političko-filozofskog i empirijskog metodološkog oblika istraživanja.¹⁶ Štoviše, i u samoj Njemačkoj razne škole (frankfurtska, kelnska i hamburška) ukazuju na neke nejasne tendencije povezivanja empirijskog istraživanja s teorijom, odnosno filozofijom (Maks Horkheimer).¹⁷ Rene König uočava razliku između naučne metode i »tehnike istraživanja« iako se njegovo empirijsko istraživanje razvija nezavisno od svake teorije i mada Hegelovu, Marxovu i neohegelijansku (Dilthey) teoriju proglašava ideologijom, »sociološkom i socijalno-filozofskom spekulacijom« koja se ne može provjeriti niti kontrolirati sredstvima naučnog iskustva.¹⁸ Helmut Šelski (hamburška škola) služi se empirij-

¹³ Vidjeti literaturu kod M. Đurića, o. c.

¹⁴ Maria Borris, o. c., str. 49-50.

¹⁵ Maria Borris, o. c., str. 50.

¹⁶ Vidjeti stranu literaturu kod M. Đurića, o. c.

¹⁷ M. Borris, o. c., str. 50-59.

¹⁸ *Praktische Sozialforschung*, I-II, Herausgeber R. König, Verlag für Politik und Wissenschaft, 1956-1957.

skim istraživanjem u svom navodnom anti-ideološkom stavu — razumijevajući pod ideologijom svaku političku teoriju — i odbija svaku »ideološki usmjerenu totalnu socijalnu revoluciju«. Ali ipak traži da se u prostoru »srednje uopćenosti« izgradi mogućnost za učenjake iz ideološki različitih društvenih sistema da se miroljubivo sporazumiju i naučno surađuju. Taj uvid, zasnovan »na legitimnosti empirijskog istraživanja«, moći će uspješnije odigrati svoju naučnu ulogu nego one nauke koje se bave »ukupnošću fenomena«.¹⁹

Općenito se može kazati da se na Zapadu pojavljuju i kritike isključivosti upotrebe empirijskog oblika istraživanja. Ukazuje se i na to da istraživane činjenice ostaju nepovezane. Prema tim kritikama,²⁰ sve se više obogaćuju na Zapadu istraživačka sredstva (monografije, ankete, statistike, sociometrije i mikrosociologije), a zanemaruje se teorija. To ukazuje na osjećanje potrebe za uvođenje teorija. »Zahtjev za hipotezom podešenom predmetu istraživanja i predmetu istraživanja podešenim kategorijama ostat će neispunjen sve dok on ne proistekne iz jedne sadržajno određene teorije o društvu.« Iz te dileme ne proizlazi ni »naučna logika« koju je zahtijevao König, ni »fantazija koja je u stanju da stvori hipoteze«, čak ni onda kada ona »počiva na datostima najneposrednije društvene svakidašnjice«.²¹

Ovaj kratki historijat razvitka mišljenja o toj metodi treba samo da istakne njezinu ideološku osnovu koja, kako se već vidi, ne ostaje prikrivena, nego potpuno jasno i otvoreno iskazan pledoaje za društveni *status quo* (kapitalistički sistem). Prikrivajući svoju ideološku osnovu, ta metoda ističe svoju objektivnost i smatra sebe jedino mogućom i logičko-metodološki opravdanom vrstom istraživanja.²²

Međutim »čista činjenica« ili »čisti realitet« ili »apsolutna objektivnost« za najveći je dio filozofa apstraktan produkt ili nekritična supozicija. Bez pretpostavke nema nauke. Na pretpostavci određenog kategorijalnog sistema počiva cio koordinatni sistem nauke. Povezanost objekt-subjekt odlučna je i determinantna. Opća naučna metodologija ukida monopolarnost naučne predmetnosti i uvodi mjesto toga dijalektički bipolaritet, odnosno biplanaritet.²³

U nemarksističkim istraživanjima polazna tačka nije vodila računa o povezanosti objekta i subjekta, štoviše i subjekt je pocijepan, i razumljivo je da je to imalo odlučujuće posljedice za prirodu empirijske političke metode istraživanja.

¹⁹ *Ortsbestimmung der deutschen Soziologie*, Düsseldorf und Köln, 1959. — prema M. Borrisu, o. c., str. 56-58.

²⁰ *Soziale Welt*, Dortmund, I i IV, 1950, str. 71; *Sociologie au XX siècle*, str. 14.

²¹ M. Borris, o. c., str. 55.

²² M. Đurić, *Anali*, X-XII (1957), str. 387.

²³ Vl. Filipović, »Problem znanosti i znanstvene metodologije«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (1955), str. 1-9.

Sa stanovišta jedinstva objekta i subjekta najveći stupanj navodne naučne objektivnosti empirijske metode — osiguran odvajanjem objektivnih empirijskih činjenica od subjektivnih refleksivno-emotivnih elemenata u smislu kognitivnosti i pragmatičnosti — ne ostaje objektivna.

Iz istaknutih mišljenja samih predstavnika empirijske metode ne postoji nikakva jasnost o garanciji njihove objektivnosti u svakidašnjim analizama. Jedan od njemačkih skeptičara kaže: »Čisto činjenično stanje ostaje iluzija pred kaom društveno uvjetovanih činjenica i beskrajnim obiljem mogućih načina promatranja.«²⁴ Pristupajući istraživanju pojedinih činjenica, svaki istraživač polazi sa svojih klasičnih, nacionalnih i grupnih stanovišta, ravnoteže i suradnje među njima i svako zanemarivanje tog stava kao subjektivnog faktora daje deformirajuću sliku stvarnosti. Empirijska metoda, služeći se pretežno anketom i intervjuom, postavlja stvarnosti izvjesna pitanja i dok to čini, ona odabire činjenice u svjetlosti tih pitanja. Pripisana važnost danim činjenicama razmjerna je s onom važnosti koju predstavljaju ti problemi za istraživača. Ukratko, podaci zavise od implicitnog pogleda istraživača, dakle oni zavise od unaprijed usvojenog gledišta, a to je gledište kod zapadnih empirijskih istraživača u prilog postojećeg društvenog poretka. On se smatra prirodnim i normalnim.²⁵

S druge strane, korisnost empirijske metode ne treba osporavati. Ona je nezamjenljiva u prikupljanju činjenica, njihovu opisivanju i klasifikaciji, ali ostaje ograničena u svojim objašnjenjima sve dotle dok te činjenice ne uklopi u jednu analizu cjeline, u jedan duži historijski period. Međutim, ona se ograničava na manje skupove pojava, na manje uzročne nizove i na kraće vremenske dimenzioniranosti. Ukoliko i vrši neke hipoteze i generalizacije, one se uvijek odnose na općenitosti nižeg reda i to u vrsnom, klasifikacionom, a nikako u genetičkom smislu.

Funkcionalne veze, tj. zavisnost tzv. funkcija od varijabla — što otkriva empirijska metoda — ne kažu nam ništa — osim o vanjskoj vezi — o genetičkoj vezi između funkcije i varijable, zašto se ta funkcija mijenja, u kojem pravcu, do kojih granica, po kojoj zakonitosti i na osnovi kojih znanja. Stojeći na pozicijama »objektivne« analize onog što jest, operirajući s indikativnim ili deskriptivnim sudovima a isključujući sudove vrijednosti, razvijajući konceptualne sheme malih razmjera u funkcionalnom a ne u genetičkom povezivanju empirijskih činjenica ta metoda može dati samo uvjetno dobre naučne rezultate; tj. ukoliko se poveže s metodskim postupcima koji na empirijskoj osnovi otkrivaju široke teoretske pretpostavke, odnosno tvrdnje o političkom ponašanju ljudi, a iz toga se mogu izvesti činjenične pravilnosti.

²⁴ M. Borris, o. c., str. 51.

²⁵ Goldman, *Humanističke nauke i filozofija*, str. 27-28.

Jedna od najvećih slabosti te metode jest u prvom redu što ona nije u stanju da odredi ciljeve svoje vlastite primjene,²⁶ a to znači da nije u stanju utvrđivati više političke istine, odnosno stavove o onom što u sferi politike treba da bude. Drugo, isključujući sudove vrijednosti u svojoj deskripciji pojava, ona nije u stanju ni u svojim uskim istraživačkim okvirima da do kraja otkrije objektivnu istinu »jer je nauka o politici pre svega upućena na to da se bavi pojavama koje su kao takove konstituisane pomoću sudova o vrednosti«,²⁷ odnosno nauka o politici ima za dužnost da otkrije stvarnije poznavanje društva, njegove zakone, da dađe široku osnovu za shvaćanje politike, odnosno njezino savlađivanje od strane sve više slobodnog čovjeka i društva.²⁸

Uspjehu empirijske metode u njezinoj ideološkoj determiniranosti u posljednje vrijeme i njenoj navali na trajne tekovine marksizma — kao što je klasna borba s osnovnim principima historijskog materijalizma — pridonijela je i dogmatska deformacija marksizma staljinističkog tipa, kad se nije izlazilo iz ukrućenih shema i kada se vršilo mehaničko-shematsko nasilje nad činjenicama. Koristeći se takvim stanjem, empirijska je metoda razbila jedinstvo pojava, koje počiva na uzročnom proizlaženju jednih iz drugih, na nizove nezavisnih pojava od kojih svaki niz ima svoj sistem i svoj broj veza. Odnosi grupa i pojedinaca izdvojeni su iz osnovnih kategorija kao što su klasa, nacija, dakle iz svih onih kategorija što ih je otkrila marksistička nauka.

Vrijednost je te metode u tome što je proširila analitička istraživanja, što je stvorila neku vrstu mikroteorija, ali njezina je negativna strana u tome što je stala uporno na stanovište negacije makroteorije, kakav je historijski materijalizam koji dopire do najširih uzročnih okvira, i što mu odriče funkciju komplementarnosti s empirijskom metodom. Isključivost empirijske metode jest ujedno i njezina ograničenost. U vezi s time postavlja se pitanje može li njena ograničenost poslužiti kao kvalifikacija za njezinu naučnost.²⁹ Ono što jednu nauku determinira, to je sistem pojmova i njihovih spojeva (zaključaka, hipoteza, teorija i zakona), objektivno zasnovanih. Promatranje i opisivanje činjenica čini svakako osnovu spoznaje, ali tek na temelju pretpostavke u obliku hipoteze, teorije — kao osnovnog oblika naučnog mišljenja — činjenice se povezuju u jednu koherentnu cjelinu. Ukoliko su te cjeline veće, utoliko su pretpostavke zasnovane na širem podru-

²⁶ A. Cobban, »The Decline of Political Theory«, *Political Science Quarterly*, LXVIII/3 (1953), str. 334-335 i dr. prema M. Đuriću *Anali*, o. c., 396.

²⁷ M. Đurić, o. c. *Anali*, str. 397.

²⁸ Đorđević, Predgovor *Uvodu u političke nauke* Mejnoa, str. 39.

²⁹ Empirijska se metoda i u našoj naučnoj literaturi naziva naučnom metodom, mada se takvom suštinski ne može smatrati: isp. Đurić, o. c.

čju činjenica. Najšire pretpostavke koje obuhvaćaju cjelokupnost stvarnosti nose filozofski karakter.

Empirijska je metoda još u ranom obliku scientizma tražila neuplitanje filozofije u nauku, šireći mišljenje da je naučna spoznaja moguća samo gdje nema filozofije.³⁰ Na taj način upravo je uništavano ono što je postignuto kroz Marxovo ujedinjavanje filozofije i empirije. Marx je već tada govorio — misleći na svoju filozofiju — da je »svaka prava filozofija duhovna kvintesencija svoga doba« i da »mora doći doba kada će filozofija imati kontakt, uzajamni odnos sa stvarnim svijetom svoga doba, — ne samo u unutrašnjosti, svojom sadržinom, već i izvana svojim manifestacijama«.³¹

Empirijska metodološka orijentacija u zapadnom svijetu okomila se na marksističku filozofsku historijsko-materijalističku teoriju, koja je izgrađena na jedinstvu filozofije, historije i materijalizma. I danas — kada se na zapadu i osjeća neodrživost isključive uporabe empirijske metode u političkim istraživanjima, onda se pri uvođenju teorija ne daje tim teorijama značenje komplementarnog jedinstva s empirijom. To se najbolje vidi u Kōniga, koji podvlači razliku između teorija i iskustva. »Razlika između općih i vrlo često dalekosežnih (najčešće filozofski obojenih) teorija i rezultata sociološkog istraživanja ne leži možda u tome, kao što se još često može čitati, što bi prve postupale »apriorno-deduktivno«, a druge »empirijski-induktivno«... jer se opće teorije uvijek zasnivaju na nekim iskustvima. Razliku treba tražiti na drugom mjestu. Dok su u prvom slučaju iskustveni dijelovi teorije ugrađeni potpuno nemetodski, u stanovitoj mjeri prema časovitoj potrebi, u drugom je slučaju upotreba empirijskih pod strogom kontrolom.«³² Dakle, njegova teorija kao »naučna logika« sadrži u sebi »nemetodske sastojke iskustva«. Takva formulacija krije u sebi unutrašnje proturječnosti.

Ukratko, sve varijante zapadnog mišljenja svode uglavnom filozofiju i njezine pretpostavke na karakter neke spekulacije, moderne metafizike, odvajaju je od nauke, obespredmećuju je, svode je na metalingvistiku, odnosno semantiku,³³ ili joj u najboljem slučaju dodjeljuju jedno područje za koje smatraju da i ne spada u područje »činjeničnog«, kao što su vrijednosni iskazi odnosno vrijednosni su-

³⁰ Nešto slično javlja se i kod Đurđeva kad govori o stepenima razvitka historiografije (»Odnos filozofije i historije«, *Pregled*, 10/1960, 303-305).

³¹ Marks, *Nachlass I*, Mehring, str. 259 — prema Nedeljković, *Dijalektika*, str. 890.

³² *Praktische Sozialforschung*, I-II — prema Borris, o. c., str. 55.

³³ Izučavanje riječi, izjava, govorne komunikacije ima za uže područje proučavanja i analize jezika veliko značenje, ali na to se ne može svesti osnovni zadatak filozofije — odnos objekta i subjekta i njihova zakonitost.

dovi,³⁴ koji se suprotstavljaju indikativnim sudovima pripisujući jed-
nima (indikativnim) a negirajući drugim (vrijednosnim) kognitivnu
vrijednost.

Već je Marx utvrdio korijen takva odnosa prema filozofiji kad je
vršio demistifikaciju kapitala, ukazujući na to da mitsko biće kapitala
potječe od reifikacije, postvarenja kapitalističkih proizvodnih odnosa.
Demistificirajući kapital, on je demistificirao i ljudsku misao — filo-
zofiju. Ona je u uvjetima postvarenja svijeta i čovjeka pretvorena u
nešto imaginarno, apstraktno, nepostojeće, što znači i nešto što je ne-
potrebno, nekorisno kao neka vrsta moderne teologije. Scientizam kao
antropološki karakter kapitalističko-robne proizvodnje — »kao znan-
stveno proizvodno apstrahiranje i eksploatiranje čovjeka, na čemu tek
tada izrasta mogućnost fetišiziranja tehničko-kvantitativnih znanosti
i perfekcija metoda kvantifikacije i depersonalizacije«³⁵ — zamračio
je put da nauka proдре u svoj fundament, u iskonsko-ljudsku sferu,
pa joj je njezina vlastita bit ostala nešto »iracionalno«, »puna metafizi-
čkih domišljaja i teoloških mušica« (Marx). Filozofija je dobila kod
Marxa pri demistifikaciji kapitala svoju konkretnu osnovu kao realna
i historijska kritika svega postojećeg, kao realizacija cjelovitosti i
konkretnosti čovjeka, kao mogućnost da se sačuva i sačinjava svijet u
njegovoj iskonskoj individuaciji i iskonskoj ljudskoj mogućnosti. Dru-
gim riječima kazano, filozofija kod Marxa »napušta imaginarne svje-
tove i postaje realni i historijsko-proizvodni život čovjeka«. Čuvajući
cjelinu i iskonsku osebnost i konkretnost, filozofija je sačuvala na
jedinствен način i ono univerzalno i ono bitno.³⁶ Svedena na transcen-
dentiranje svoje postvarenosti, filozofija postaje na nov način realna i
iskonska antropologija sagledavana na realnom, konkretnom tlu hi-
storije — redukcija čovjeka na njegovu izvornu i historijsku konkre-
tnost.³⁷ Shvati li se ona na taj način, onda njezin aspekt istraživanja na
užem političkom području, na području političke misli (teorije) ne
može biti ništa drugo nego demistificiranje postvarene političke svi-
jesti na području historijske cjeline. Prema tome, i u jednom i u
drugom slučaju filozofska pretpostavka totaliteta ima najširu kon-
kretnu historijsku osnovu i svoju verifikaciju u historiji. Povezanost
filozofskog aspekta istraživanja s historijskim, empirijsko-pozitivi-
stička metoda potpuno je odbacila.

Problem cjeline postavljen je već jasno kod Hegela u njegovu
prvom predavanju o historiji filozofije, kad on naglašava da je manje

³⁴ M. Đurić, o. c., 394, smatra također, da je političko-filozofsko istraživanje
eminentno aksiološke prirode.

³⁵ A. Šarčević, »Fundamentalna antropološko-filozofska bit revolucije«, *Pre-
gled*, 11-12 (1961), str. 345-365.

³⁶ A. Šarčević, o. c., str. 345.

³⁷ *Ibid.*

važna empirijska činjenica, a više važna njezina veza s cjelinom.³⁸ »Mi ćemo pojedine dijelove gledati u njihovu bitnom odnosu prema cjelini; u tom odnosu oni imaju svoju izvanrednu vrijednost i značenje . . . jer značenje je uopće veza s nečim općim, odnosno prema nekoj cjelini . . .«³⁹ »Svi ti posebni dijelovi . . . imaju svoju stvarnost samo u tom jedinstvu.«⁴⁰ To shvaćanje odnosa cjeline i dijelova došlo je do punog izraza u materijaliziranom obliku u metodi historijskog materijalizma. Marx za nju kaže: »Taj način promatranja nije bez pretpostavki. On polazi od stvarnih pretpostavki i ne napušta ih ni za trenutak. Njegove su pretpostavke ljudi, uzeti ne u nekoj fantastičnoj zavisnosti i nepokretnosti, nego u njihovu stvarnom razvojnem procesu, koji je pod određenim uvjetima empirijski očigledan. Čim se prikaže taj aktivni proces života, historija prestaje da bude zbir mrtvih činjenica kao kod empiričara koji su još i sami apstraktni, ili imaginarna aktivnost imaginarnih subjekata kao kod idealista.«⁴¹ Na tom principu odnosa cjeline i dijelova Marx je izgradio teoriju alijenacije i desalijenacije — trajnu jezgru marksizma.

Oživljavanje koncepcije totaliteta sa strane ranijeg Weberova učenika, kasnijeg marksista Lukacsa,⁴² prihvatio se u novije doba Goldman.⁴³ U borbi protiv zapadnog empirijsko-pozitivističkog zanemarivanja makroteorije — koje je pretpostavka cjelina — on postavlja ontološke i epistemološke osnovne historije i otkriva ih u osnovnim stavovima pojedinaca, ljudskih grupa, prema univerzalnim vrijednostima — izraženim u odnosu prema ljudskoj zajednici. »Predmet historijskih nauka sačinjavaju ljudske akcije svih prostora i svih vremena ukoliko su one imale ili sada imaju značenja i utjecaja na egzistenciju i strukturu jedne grupe ljudi, a koje su, implicite, preko nje imale ili sada imaju značenja ili utjecaja na egzistenciju i strukturu sadašnje ili buduće ljudske zajednice.«⁴⁴ »Prijelaz od izopačenog položaja »Ja« i »Ti« na autentično i svjesno »Mi« jest pitanje epistemoloških osnova same historije . . . ono što mi tražimo u spoznavanju prošlosti jest isto ono što tražimo i u spoznavanju suvremenih ljudi. To su prije svega osnovni stavovi pojedinaca i ljudskih grupa prema vrijednostima, prema zajednici . . . to daje svijest o tome da proizlazimo iz jedne cjeline, koja nas transcendirira . . .«⁴⁵ »Za racionalizam prošlost je samo jedna zabluda koje je spoznaja korisna da se osvjetli progres razuma; za empirizam ona je gomila stvarnih činjenica koje

³⁸ Hegel, *System und Geschichte der Philosophie*, Leipzig, 1940, str. 79.

³⁹ *Ibid.*, str. 803.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 33.

⁴¹ Marks, *Rani radovi*, str. 294.

⁴² G. Lukacs, *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Berlin, 1923, str. 21, 26, 27 i 39.

⁴³ Goldman, o. c.

⁴⁴ Goldman, o. c., 10-12.

⁴⁵ *Ibid.*

su kao takove izvjesne u odnosu na budućnost o kojoj možemo samo da nagađamo; samo dijalektički stav može da ostvari sintezu na taj način što prošlost shvaća kao etapu i neophodan i valjan put k zajedničkom djelovanju ljudi jedne iste klase u sadašnjosti kako bi se ostvarila jedna autentična i univerzalna zajednica u budućnosti.⁴⁶ Kritizirajući parcijelno empirijsko istraživanje, Goldman u historizmu sagledava jedinstvo i univerzalnost vrijednosti i ujedno ukazuje na antihistorijski stav mikrosociologije, kvantitativnih analiza, socijalne pseudopsihologije, koja odstranjuje svaki historijsko-društveni faktor iz psihologije pojedinca i koja od te psihologije stvara ključ za razumijevanje globalnih fenomena.

U dubokom smislu za historijski aspekt Goldman nastupa oštro protiv svih onih istraživača kod kojih se sociologija identificira s individualnom psihologijom u mjeri u kojoj ona promatra čovjeka u odnosu na bližnje. Kritizira i Gurvitča, koji izgrađuje u svom ahistorijskom stavu 15 nehijerarhiziranih kriterija za klasifikaciju grupacija.⁴⁷ Pri odbacivanju hijerarhičnosti Gurvitč kaže: »Beskrajna složenost i bogatstvo aspekata i sadržaja svakog globalnog društva . . . ne dopuštaju da se uspostave sociološki tipovi, a da se kao znak raspoznavanja ne uzme jedna posebna društvena aktivnost . . . klasifikacija tipova globalnih društava dat će dakle sasvim različite rezultate već prema tome da li se oni ispituju prema njihovim utjecajima na ekonomske, religijske, moralne i pravne fenomene.«⁴⁸ »Najobjektivniji kriterij«, koji varira već prema društvima, a osobito prema perspektivama, ne čini se osobito podoban da pokaže strukturu historijske i društvene stvarnosti.⁴⁹ Mjesto historijske dinamike traže se ponovljiva i postojana svojstva društva.⁵⁰ Fenomen se čupa u svim tim mikro-sociološkim i psihologističkim istraživanjima iz konteksta prostorno-vremenske cjeline, koja se prešutno shvaća kao kruta i u najboljem slučaju sposobna za neprimjetne promjene. Fenomen se ne proučava iz kuta filozofsko-historijske cjeline, već iz kuta »adaptiranja« (postojećem kapitalističkom društvu). Problem krize također se čupa iz općeg historijsko-filozofskog konteksta i svodi »na individualne fenomene i tačno ocrtane individualne situacije. Odlučujući infinitezimal . . . bit će fenomen adaptacije.«⁵¹ Za te ljude položaj proletarijata nije rezultat neke historijsko-ekonomske situacije, već bolesne psihičke neuravnoteženosti, nezdravog psihičkog ponašanja, koje se liječi adaptiranjem.⁵²

⁴⁶ Goldman, o. c., 10-12.

⁴⁷ Goldman, o. c., 48-50.

⁴⁸ G. Gurvitč, *Éléments de Sociologie juridique*, Aubier, 1940, str. 210.

⁴⁹ Goldman, o. c., str. 49.

⁵⁰ *Sociologie au XX siècle*, str. 108.

⁵¹ Rene König, *Soziologie heute*, Zürich, str. 23.

⁵² *Soziale Welt*, I/2, (1950), str. 35-51.

Zajedničko svim tim shvaćanjima jest odbacivanje historijskog elementa, a potom i prikrivanje ljudske stvarnosti. Ideološki smisao isključivanja historijsko-filozofske dimenzije jest isključivanje mogućnosti društvenih promjena, na koje ukazuje historijsko-filozofska teorija. U gnoseološkom pogledu to odbacivanje historijsko-genetičkog aspekta znači deformiranje ljudske stvarnosti, nesposobnost da se ona shvati onakva kakva jest. Ideološke osnove te metode ni u našoj literaturi nisu dovoljno naglašene.

Problem socijalne uvjetovanosti i objektivne istinitosti saznanja u društvenim naukama, pa po tom i u političkim — koju toliko naglašava empirijska metoda — posebno je složen i otvoren problem zbog upletanja ideoloških faktora u aktivnosti teoretsko-naučnog mišljenja. Društveno-politički život javlja se i kao objekt istraživanja i kao objekt koji determinira istraživački subjekt, ali koji je i sâm determiniran od istraživačkog subjekta.

Nastavljajući na Lukacsa, koji se pozivao na moguću svijest proletarijata, koji teži da se izjednači s cijelim društvom, a prevladavajući Mannheima⁵³ koji je umjesto moguće svijesti revolucionarnog proletarijata — sposobne za adekvatno spoznavanje stvarnosti — tu svijest otkrio u tzv. »Freischwebende Intelligenz« (nevezanoj inteligenciji), problema se prihvatio Goldman.⁵⁴ On pravi razliku između pogleda na svijet i ideologije. Pogled na svijet ima mu karakter totaliteta, odnosi se na cjelinu ljudske zajednice i pripada progresivnim snagama. Ideologija kao parcijalna i iskrivljena svijest o političkoj stvarnosti svojstvena je klasama u opadanju. »To bi dopustilo da se, bar u društvu srednjeg vijeka i u modernom društvu, pogled na svijet veže za društvene klase, ukoliko one još imaju ideal koji se odnosi na cjelinu ljudske zajednice, a ideologija za sve ostale društvene grupe i društvene klase u opadanju kada one bez mnogo vjere i povjerenja, samo brane stečene privilegije i pozicije.«⁵⁵ Za Goldmana ni revolucionarni pogledi nisu bez »ograničenja«, ali su reakcionarni aspekti uvijek ograničeniji i uži. Dosljedna kritičnost prema idejnim pretpostavkama revolucionarnih klasa (što ne mora značiti njihovo odbacivanje) uvjet je svake naučne objektivnosti. Izražavajući mišljenje o ograničavanju naučne objektivnosti od strane socijalne prakse, u kojoj se nalazi učenjak, on ipak ukazuje na mogućnost da se ta ograničenost prevladava. Prevazilaženje na području doktrina, ideologija, utvrđuje na taj način što veću naučnu vrijednost od dviju antagonističkih ideologija daje onoj »koja od njih dvije omogućava da se druga shvati kao društveni i ljudski fenomen, da se izrazi njezina infrastruktura i

⁵³ Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Bonn, 1929.

⁵⁴ Goldman, o. c.

⁵⁵ Goldman, o. c., 75-76.

iznesu na vidjelo, jednom imanentnom kritikom, njezine nedosljednosti i ograničenja.⁵⁶ Prevladavanje klasnih ograničenosti u oblasti naučne misli za njega je moguće i kod pojedinaca, ako ostvare sintezu onih elemenata istine koji omogućuju da se vide perspektive više različitih klasa i ako sadrži elemente shvaćanja koje je još prije izrazio ovaj ili onaj mislilac, ali koji su poslije napušteni pod utjecajem društvenih, ekonomskih ili političkih preobražaja. Doduše, on napominje, da to više vrijedi za učenjake nego za filozofe. »Ali, upravo relativna nezavisnost pojedinaca u odnosu na grupu . . . omogućuje mu da u nekim slučajevima korigira granice pogleda s pomoću adekvatnih spoznaja koje su suprotne tome pogledu, ali savršeno kompatibilne s jednim drugim postojećim pogledom neke druge klase, ili pak da proširi granice postojeće svijesti klase određene epohe s pomoću općih mogućnosti te klase u cjelokupnosti historijskog perioda. Stavljajući svoju egzistenciju u središte jedne posebne domene cjelokupnog života grupe, domene teorijskog mišljenja, smješten na os istraživanja istine kao najviše moralne vrijednosti, nailazeći u svom radu na najrazličitije teorije, od kojih svaka sadrži manji ili veći dio istine, a koje se naročito odlikuju time što razotkrivaju slabosti protivničkih teorija, pojedinac može u stanovitim slučajevima, bez sumnje izuzetnim, izvršiti i izvan aktualnih granica grupe kojoj pripada jedan značajan korak u pravcu objektivne istine.«⁵⁷

U vezi s utjecajima društvene sredine — društveno-političkih uvjeta i vladajućih ideja, jedan vid tog utjecaja koji se manifestira u usvajanju stanovitih normi koje odgovaraju opcijama u pogledu sadržine društvenog zbivanja — jesu sudovi vrijednosti. To su stavovi koji odgovaraju idealima jednog društva, odnosno pojedinih njegovih klasa i grupa.

U kognitivnom pogledu s pozitivističko-empirijskih pozicija, ti se sudovi odvajaju od indikativnih sudova i prenose se u nadležnost filozofije s obzirom na to da im se oduzima svaki kognitivni značaj. »Ako učenjak od samog početka nije odlučio da se trudi kako bi postigao nepristrasnost, ako neće da se neprekidno kontrolira kako bi iz svojih radova isključivo normativne formulacije i ostale sudove vrijednosti onda će nastaviti s kršenjem naučne neutralnosti . . .«⁵⁸ Pod naučnim radom razumijeva se i tu empirijsko-pozitivistički rad. Na taj način ne samo da se u epistemološkom pogledu diskvalificira filozofija i svodi isključivo na etiku iz svoje klasične epistemološke funkcije nego se i sudovi vrijednosti isključuju iz naučnih istraživanja.

⁵⁶ Goldman, o. c., 32.

⁵⁷ Goldman, o. c., 37-38.

⁵⁸ Mejno, o. c., str. 100.

U pogledu filozofije već je kazano da se jedan njezin vid nekog historijskog društvenog perioda ne može proširiti na filozofiju uopće.⁵⁹ Sudovi vrijednosti doživjeli su, pak, u svom tretiranju raznovrsna tumačenja. Za Durkheima⁶⁰ oni su preživjeli preostaci iz ranog perioda društvenih nauka koji se trebao osloboditi u istraživanju činjenica. Za Maksa Webera⁶¹ historijsko-društvena stvarnost nije dana, već konstruirana stvarnost na osnovu odabiranja danosti zavisno od sudova vrijednosti, koji se mogu zanemariti. Lukacs⁶² ih uklapa u naučna istraživanja kako bi se svelo na minimum njihovo deformirajuće djelovanje. Na osnovi njega Goldman⁶³ na drugoj strani cijelu historiju svodi na sistem univerzalnih vrijednosti. Ta dva posljednja polaze od stanovišta koje ukida razliku između objekta i subjekta društvenih djelatnosti. Moderna psihologija, opet, predstavlja svijest kao jednu cjelinu. Sam Maks Scheler priznaje vrijednosnim sudovima kognitivni status, samo ih od kognitivnih iskaza razlikuje po logičkoj formi. Razlika je u predikatu koji izražava vrijednosnu činjenicu. »Vrijednosti su činjenice koje pripadaju jednoj određenoj vrsti iskustava, i stoga biti istine jednog tako važećeg stava pripada da se služi tim činjenicama.«⁶⁴

U našoj političkoj metodološkoj literaturi kognitivnu vrijednost priznaje sudovima vrijednosti i M. Đurić uzimajući upravo pozitivističke semantičke argumente za njihovu kognitivnu kvalifikaciju. Jezik kao sredstvo komunikacije ima spoznajnu vrijednost, pa se onda i za iskaze sudova vrijednosti ne može kazati da su u smislu kognitivnosti besmisleni »ako se usvoji pretpostavka da pojam kognitivan u prvom redu ima zadatak da bliže odredi odnos između simbola i subjekata koji ih upotrebljavaju, a ne odnos između simbola i činjenica na koje se oni odnose.«⁶⁵ Međutim, Đurić griješi kada to postavlja uvjetno jer previđa jedinstvo psihičkog života — misaonog i refleksivno-emosivnog — i njihov zajednički objektivno-društveni izvor. U punom je pravu kad ukazuje da kriterij verifikacije kao osnova za priznanje kognitivnosti sudova nije uvijek provediv i za same indikativne sudove s obzirom na to da je pozitivno-empirijsko znanje vrlo usko, a u praksi se osim aktualnog pojavljuje slučajno, vjerojatno i nužno.⁶⁶

⁵⁹ Đurđev uopćava tip racionalne filozofije, koje je produkt i filozofija historije, i naučnu filozofiju isključuje iz savremenog historiografskog istraživanja; isp. *Pregled*, 10 (1960), str. 303-305.

⁶⁰ Durkheim, o. c.

⁶¹ Maks Weber, o. c.

⁶² Lukacs, o. c.

⁶³ Goldman, o. c.

⁶⁴ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, 3. Aufl., Halle, 1929, 189.

⁶⁵ M. Đurić, *Anali*, X-XII, (1957), str. 398.

⁶⁶ M. Đurić, o. c., 400.

Neosporna je činjenica da postoji razlika između indikativnih i vrijednosnih sudova. U prvima se utvrđuje činjenica, a u drugima odnos prema toj činjenici, mogućnostima i tendencijama. Ali objektivna društvena osnova tog suđenja jest ista. Njihovo jedinstvo nije samo u individualnom ponašanju već i u historijsko-društvenom životu. To što su normativni stavovi povezani i zasnovani na objektivnom kretanju, na jednoj realnoj mogućnosti toga razvoja, daje gnoseološke uvjete da se normativni sudovi logički zasnuju (makar djelomično) na činjeničnim i naučnim sudovima u kojima bi bila izražena postojeća politička stvarnost i osobito mogućnost njezina razvoja, s kojom su u skladu interesi jedne grupe. Kriterij njihove povezanosti s objektivnom stvarnosti i njenim razvojnim tendencijama jest stupanj njihove ostvarljivosti. Marx je izveo normativne zaključke o budućoj revolucionarnoj akciji proletarijata zato što je prethodno analizom utvrdio karakter kapitalističkog sistema i njegov razvoj.⁶⁷

Na taj način sudovi vrijednosti prestaju da budu isključivo sistem nekih iskaza izvan empirije, zbog čega im se osporava mjesto u pozitivističkoj nauci. Svedu li se sudovi vrijednosti na konkretno empirijsko istraživanje društvenih posljedica koje povlači za sobom usvajanje ili odbijanje stanovitih moralnih principa, znači da jedan objektivni, racionalan i univerzalan sistem sudova vrijednosti mora imati osnovu u empirijskoj spoznaji.⁶⁸ Društveno-politička stvarnost ne može se shvatiti kao sklop pojava kojih su interakcije neutralne u moralnom pogledu, tj. koje su nezavisne od moralnih osjećanja i subjektivnog značenja, od spleta zahtjeva i očekivanja. Kompleksno proučavanje historijsko-društvene stvarnosti podrazumijeva uvođenje i vrijednosnih premisa ili kriterija za ocjenu vrijednosti različitih mogućih pravaca ljudske društveno-političke aktivnosti.⁶⁹

To povezivanje ima veliko i mnogovrsno značenje. Prihvatljivo je mišljenje M. Đurića da je komplementarna funkcija indikativnih i aksiološko-normativnih sudova, a isto tako političke filozofije i političke nauke,⁷⁰ ali s ogradom da se politička filozofija ne može svesti i ograničiti isključivo na aksiološke sudove, nego na istraživanje političkih suština u historijskom totalitetu, u historijskoj konkretnosti i dimenzioniranosti; i da se pod »naukom« ne može razumjeti gola empirijska činjenica, njezina deskripcija, nego činjenica u svom objektivnom i subjektivnom jedinstvu, svedena u jedan sistem unutrašnjih veza i odnosa većeg ili manjeg reda, odnosno bliže ili dalje

⁶⁷ M. Popović, »Dijalektika i sociologija saznanja L. Goldmana«, predgovor u *Human. nauke i fil.*, XX.

⁶⁸ M. Đurić, »Jezik socijalno-filozofskih i političkih teorija«, *Filozofija i sociologija*, 1-2 (1958), str. 105.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ M. Đurić, »Metodologija političkog istraživanja«, *Anali*, X-XII, (1957), str. 403.

genetičke povezanosti. Naučno istraživanje karakterizira utvrđivanje zakonitosti — pojedinačne, posebne i opće. Osnova za to jest sistem pretpostavki, hipoteza i teorija, odnosno naučnih kategorija koje su maksimalno provjerene. Prema tome, može se govoriti o komplementarnosti političke filozofije i empirijskog istraživanja. U toj komplementarnosti nalaze se uvjeti za prave i potpune naučne spoznaje.

To jedinstvo, ta komplementarnost kako indikativnih i aksioloških iskaza tako političke filozofije i empirijskog istraživanja stavlja u drugo svjetlo i pitanje političkih teorija, odnosno političke teorije. Političke teorije ne bi se mogle svesti na izoliranu i isključivu normativno-pragmatičku funkciju (za razliku od prirodno-naučnih teorija, kojima je osnovna funkcija objašnjenje pojava), na neke perspektive praktične orijentacije u društvenim procesima ili na opravdavanje posebnih interesa jedne društvene grupe u klasnom sukobu ili na vršenje stanovitih utjecaja u željenom pravcu. One sadrže u sebi i pokušaje objašnjenja društveno-političkih pojava u užoj ili široj društvenoj sredini, s većim ili manjim historijskim rasponom. Iako klasno, nacionalno ograničene i ideologizirane, one sadrže u sebi makar iskripljena, ali izvjesna djelomična znanja, u momentima historijskih prekretnica maksimalno moguća adekvatna znanja o historijsko-političkim kretanjima, a isto tako i adekvatnu ocjenu i stav prema takvim saznanim političko-historijskim kretanjima. Politička teorija, za neke sinonim političke filozofije,⁷¹ usmjerava se kod nekih naših pisaca na povezivanje sa spletom društvenih pojava historijskog reda (tj. s činjenicama koje su jedinstvene, specifične i ireverzibilne), na povezivanje s naučno-filozofskom interpretacijom ljudske historije i društva. Njoj se uskraćuje upotreba kvantitativne analitičke metodologije, upotreba hipoteza, a pripisuju joj se kao istraživački instrumenti: opća razmatranja i analoški zaključci o prirodi, funkciji i načinu vršenja političke vlasti u različitim tipovima društva i uzrocima propasti različitih državnih oblika.⁷²

Ovdje se pojam teorije povezuje — za razliku od »nauke« — s historijskom dimenzijom, što bi davalo šanse za izgradnju jedne makroteorije o državi kao dosadašnjem gravitacionom polju političkog istraživanja. I već s tim što je teorija, ona nosi karakter pretpostavke, odnosno sigurnije hipoteze koja se i te kako provjerava empirijsko historijskim putem, ali ne na način kako je to kod fizikalno-kemijskih pojava. Ali i njoj u osnovi nedostaje princip ontološkog historijskog totaliteta.

Od jedne suvremene teorije treba razlikovati historijski dane pojedinačne teorije. One su nastajale kao i suvremene na taj način što

⁷¹ G. H. Sabine, »What is a Political Theory?« *The Journal of Politics* I/1, (1939), str. 1-16.

⁷² M. Đurić, *Analí*, X-XII (1957), str. 391-392.

su — nastavši pod društveno-historijskim impulsom — objašnjavale skupove političkih pojava u užoj ili široj prostorno-vremenskoj ravni i što su pružale stanovite perspektive za praktične orijentacije u političkim procesima i opravdavale interese pojedinih grupa. Istraživanje tih teorija u njihovoj međusobnoj povezanosti opet je moguće na temelju jedne opće filozofsko-historijske pretpostavke. Dosadašnja historija ideja i doktrina — pri čem doktrine dobivaju niži vid ideja⁷³ — dala je te teorije u sociološkom aspektu,⁷⁴ ali ne u filozofsko-historijskom, u hegelovskom i marksističkom. Hegel je ukazao na zakonitost filozofsko-naučnog mišljenja u obliku dopunjavanja starih misli, totalnog ukidanja starih teorija i cjelokupnog načina mišljenja i u obliku djelomičnog popunjavanja starog s novim.⁷⁵ Hegel je na taj način naglašavao misaone cjeline u sastavu kojih su se javljale i političke teorije kao dijelovi tih cjelina. Marx je Hegelovu totalitetu dao konkretnu materijalnu podlogu i na njoj izgradio svoju filozofsku teoriju alijenacije i desalijenacije. U okvirima marksističko-filozofskog shvaćanja totaliteta historije moguće je utvrditi epistemološki i aksiološki karakter političkih teorija kao uvjet za jednu političku teoriju na putu višeg stupnja objektivne spoznaje.

Praktičko značenje istraživanja političkih teorija ne bi se moglo svesti samo na pokretanje empirijskog istraživanja, već na utvrđivanje zakonitosti na području političkog mišljenja u okviru historijskog totaliteta preko kojeg se vrši destrukcija otuđenosti i čovjeka i njegove misli — filozofije. »Unutar antropološko-ontološke tendencije i otvaranja iskonskih mogućnosti, koje su najadekvatnije biti čovjeka — i politika postaje sve manje otuđena i nadređena društveno-historijska snaga čovjeka, a sve više jedna realna i konkretna redukcija postvarenih odnosa na samog čovjeka, na humano-kreativnu filozofiju.«⁷⁶

Obezvredivanje političkih teorija, odnosno političko-teoretskog istraživanja u naučnom pravcu, upravo je posljedica toga što se one svode na aksiološke sudove i što one nisu sagledavane sa stanovišta biti i cjeline konkretnog historijskog života. Pozitivističko-empirijska metoda istraživanja dokinula je historizam i kao takva postala u svojoj ekskluzivnosti vrlo podesno ideološko oružje u pokušaju obezvredivanja dijalektike kao jednog vida historije i njezine društvene perspektive.

⁷³ Mejno, o. c., 225, izražava kolebanje između misli i doktrine. Misao mu ima »gustinu i društvenu težinu«. Doktrine su niži vid ideja.

⁷⁴ Političke teorije razrađene su u zapadnim zemljama u kojima vlada logički pozitivizam koji je u suštini negacija teorije.

⁷⁵ Hegel, o. c., str. 127, 350.

⁷⁶ A. Šarčević, o. c., str. 364.

J. Kolaković: DER HISTORISCH-PHILOSOPHISCHE FAKTOR IN DER
POLITISCHEN METHODOLOGIE

Zusammenfassung

Die moderne Umgruppierung und Konstituierung der Wissenschaften vernachlässigt den Gebrauch der historisch-genetischen Methode. Die Rehabilitation gewisser philosophischer Konzeptionen weist auf die historische Totalität als methodologischen Grundaspekt hin. In diesem Rahmen zeigt sich auch das Problem der politischen Theorien als Problem des Inhaltes und als Problem der Methode. Das erste Problem besteht in der Zwiefachheit der Materie, bestimmt durch das Objekt und Subjekt, und das zweite Problem darin, dass sich der technische Teil des methodischen Verfahrens mit der Methode im wahren Sinne des Wortes identifiziert. In der heutigen methodologischen Praxis hat sich entweder eine leere Schematisierung oder die Anwendung der nackten Tatsachen gezeigt. Im Gegensatz zur früheren Zeit, in der man die positivistisch-empirische Methode zurückstellte, macht man ihr heute bei uns ein grösseres Zugeständnis, indem man ihren ideologischen Gebrauch als Reaktion nicht in Betracht zieht, und zwar zunächst den Rationalismus und später auch die Dialektik, durch welche Philosophie und Wissenschaft in der Einheit allgemein und gesondert gegeben wurden. In den imperialistischen Bedingungen geht man in der Methodologie von den einzelnen Korrekturen und Negativen auf die Beseitigung der Theorie überhaupt über. Dabei lässt man ausser acht die Schwächen der ausschliesslichen Gebrauchnahme der positivistisch-empirischen Methode: Verwerfung der Voraussetzungen, Generalisierung des Qualifikations- und nicht des genetischen Charakters, - Entdeckungen von nur funktionellen Verbindungen, Nichterkennung des eigenen Zieles, Gestaltung von Mikrotheorien anstatt Makrotheorien und Zurückführung der Philosophie auf die Semantik und ihre Gegenstandslosigkeit. Marx vollbrachte die Demystifikation der reinfizierten Gesellschaftsverhältnisse und führte die Realität dieser Verhältnisse auf die tatsächliche Anthropologie zurück und den politischen Gedanken als Teil des philosophischen Gedankens auf die bewusste Bahnlenkung des menschlichen Leben durch den Menschen selbst. Auf diese Weise wurde die philosophische Grundlage zur historischen Totalität gebildet.

Das methodologische Problem zeigt sich als ein gnoseologisches, wobei die Werturteile eine besondere Bedeutung haben. Die positivistisch-empirische Methode betrachtet ihre Aussagen als ausserhalb der Empirie. Aber sie enthalten in sich Annahmen oder Abweisungen der moralischen Prinzipien auf Grund der Empirie und bilden mit den induktiven Urteilen eine Einheit. Die Zurückführung der politischen Philosophie auf die axiologischen Urteile kann nicht angenommen werden. Ihre Aufgabe muss auch auf die Erforschung des politischen Wesens erstreckt werden, wodurch sich die politische Philosophie und

die politischen Wissenschaften ergänzen. Die Erforschung in den politischen Theorien kann nicht nur auf die normativ-prognostischen und pragmatischen Orientationen, sondern auch auf die ideologisierten, gesellschaftlichen Widerspiegelungen zurückgeführt werden. Die heutigen politischen Theorien als Synonym der politischen Philosophie wenden nicht das Prinzip der historischen Totalität in ihren Äusserungen an, obwohl es sich als ein methodologisches Grundverlangen im Aufbau eines politisch-theoretischen Systems aufdrängt.